

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΤΣΙΟΣ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ «ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΑΛΑΞΙΔΙΟΥ...»
ΤΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ.

—Η Ρωμανία πέρασεν, η Ρωμανία πάρθεν!

—Η Ρωμανία αν πέρασεν, ανθεί και φέρνει κι άλλο
(Δημοτικό τραγούδι)¹

I

Η μυθιστορία² του ιερομόναχου Ευθύμιου αποτελείται από 30 σελίδες μικρού σχήματος. Η αφήγηση των γεγονότων - ιστορικών και φανταστικών - της περιόδου 981 (ή 996) - 1397 (η προτουρκική) καλύπτει τις 14 σελίδες του κειμένου, ενώ οι υπόλοιπες 16 αναφέρονται στην εποχή από την εμφάνιση των Τούρκων έως το 1660 με 1668, όταν στην Κρήτη σκοτώνεται ο Ντουρατζίμπεης (ή Ντουράτζ-μπέης). Στη στερνή σελίδα η διήγηση φτάνει έως το 1703, ημερομηνία αποπεράτωσης της «Ιστορίας Γαλαξειδίου...». Επομένως σε μια περίοδο 4 περίπου αιώνων ο Ευθύμιος αφιερώνει 14 σελίδες, ενώ στα υπόλοιπα 271 (ή 290) χρόνια - 16 σελίδες. Εντωμεταξύ οι 5 (οι πριν από τον επίλογο της μιας σελίδας) αναφέρονται στα 7 ή 8 χρόνια του Ντουρατζίμπεη (1660-1668) που αποτελούν και τη μεγαλύτερη αφήγηση - ιστορία του έργου γενικά.

Ο συγγραφέας παρουσιάζει και σχολιάζει γεγονότα, θρύλους, πρόσωπα υπαρκτά και φανταστικά (ανθρώπους, θεούς, δαίμονες) κατά διαφορετικό τρόπο. Τις δυνάμεις που συμμετέχουν στην «Ι. Γ.» τις χωρίζει σε «κακές» και «καλές» ενώ σε μερικές περιπτώσεις ο Ευθύμιος κρατά μια λίγο πολύ ίση απόσταση ή ουδέτερη στάση. Η αναλογία των περιγραφών είναι περίπου η παρακάτω: 14 σελίδες αφιερώνει στην εξιστόρηση των «καλών», 13 - των «κακών» και 3 στη αναπαράσταση των ουδέτερων. Ως την εμφάνιση των Τούρκων (1397) ο «κακός» εξισώνεται με τον επιδρομέα και τον αντίχριστο, άσχετα αν οι πρώτοι επιδρομείς - οι «Μπολγάρου» - ήταν χριστιανοί ορθόδοξοι. «Καλοί» είναι οι Έλληνες που αντιστέκονται στη βία των κατακτητών και στον καθολικό προ-

1. Η ελληνική ποίηση ανθολογημένη. Μάρκου Αυγέρη κ.ά. Γ' τόμος Ι. Νέοι χρόνοι. Αθήνα 1959, σ. 43.

2. Χρονικόν ανέκδοτον Γαλαξειδίου, ή ιστορία Αμφίσσης [...] Κωνσταντίνου Ν. Σάθα [...] Αθήνησιν [...] 1865, σσ. 191-221.

σηλυτισμό των φραγκοπαπάδων. «Κακοί», «πανάπιστοι», και «αντίχριστοι» είναι και εκείνοι οι Έλληνες που προδίδουν την ιδέα της αντίστασης στους ξένους επιδρομείς και γίνονται καταδότες, προδότες, συνεργάτες των ξένων. Αυτοί όμως είναι οι πολύ λίγοι και συνήθως όχι Γαλαξιδιώτες, αλλά Ρωμιοί από τις γύρω περιοχές. Οι συντοπίτες του Ευθύμιου είναι οι πιο γενναίοι, οι πιο αποφασιστικοί που ξεχωρίζουν είτε σαν άτομα είτε σαν ομάδα. Έτσι στο επίκεντρο της υπόθεσης τοποθετούνται οι Γαλαξιδιώτες, το Γαλαξίδι με το μοναστήρι του Σωτήρος - η πατρίδα και η χριστιανική ορθοδοξία.

Στην εξιστόρηση των γεγονότων μετά τον ερχομό των Τούρκων η έννοια «καλός» συνεχίζει να συμπίπτει με το Έλληνας - πατριώτης και χριστιανός ορθόδοξος, αλλά τώρα διευρύνεται έτσι, ώστε να συμπεριλαμβάνει και ένα μέρος ανθρώπων από τους κατακτητές. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι οι Τούρκοι (κατά τη μυθιστορία) ήρθαν στα Σάλονα μετά από πρόσκληση των Ελλήνων: «... ο δεσπότης, μαθαίνοντας το άρπαγμα της ανεψιάς του (από τον Φράγκο Κόντο.- Γ. Μ.), εσήκωσε με λόγους τους Σαλονίτες εναντίον του τύραννου και έγραψε στους Τούρκους να έρθουσι να τους επαραδώσουσι στα χέρια τους το Σάλονα, λέγοντας καλύτερα να δουλεύομε Τούρκους παρά Φράγκους»³.

Ο συγγραφέας καταχωρεί στους καλούς συγκεκριμένα ονόματα Τούρκων μπέηδων - Πριλεμπές, Χατζή - Μπαμπάς, Ιζάρ-μπεης: ο πρώτος κρατάει το λόγο του και δίνει χάρη στους Έλληνες στασιαστές της περιοχής, ο δεύτερος «ήτανε καλός άνθρωπος», «έμεινε γουν ο μπέης αυτός τέσσερα χρόνια στο Γαλαξίδι, και από μία βαρεία αρρώστεια απέθανε· οι Γαλαξιδιώτες πολύ τον ελυπηθήκασι κατάκαρδα, και τον εθάψασι με παράταξες, ωσάν να ήτανε Χριστιανός, έστωντας και να είναι καλός άνθρωπος»⁵.

Ο τρίτος - «πολλά καλός άνθρωπος, και αυτός έφκιασε με ειδικά του έξοδα το κανάλι το λιθαρένιο, που κατεβαίνει από το μετόχι της Αγίας Τριάδος το γλυκό νερό έως τ' αμπέλια· και έφκιασε και μία βρύση, που φαίνεται ακόμα το όνομά του με Τούρκικα γράμματα και Ρωμέικα, λέγοντας· «Αυτή την βρύση την έφκιασε με ειδικές του εξόδους ο Ιζάρ-μπεης, για σεμπάτι των γονικών του· και όποιος στρατοκόπος πίνει διψασμένος να τον συγχωράει μνημονεύοντάς τον. αυπ' (1480), μήνας Γενάρης ιθ'»⁴.

Στην περιγραφή των «καλών» (όπως και των «κακών») ο Ευθύμιος δεν είναι απόλυτος. Για παράδειγμα, μετά από συνεννόηση Φράγκων με Λοιδορικιώτες (και πάλι όχι με Γαλαξιδιώτες) οι πρώτοι αναλαμβάνουν την υποχρέωση να χρηματοδοτήσουν μια αντιτουρκική εξέγερση των Ελλήνων: «και εκάμασι όρκους· και απερνώνας κάμπσος καιρός, οι Λοιδορικιώτες μήτε εκι-

3. Όπ. π. σ. 206.

4. Όπ. π. σ. 210-211.

5. Όπ. π. σ. 211.

νούσανε το πόδι· και το αδελφότο τους επαράγγειλε να θυμηθούν τους όρκους· και οι Λοιδορικιώτες γελώντας τους επαπαγγείλασι πως να μη τους πειράξουνε, διατί θα τους προδώσουνε στους Τούρκους· και τον όρκο, που εκάμασι, δεν πιάνεται, διατί οι Φράγκοι δεν πιστεύουνε αληθινό Χριστό, και είναι Αντίχριστοι, και όποιος τους εγελάσει θα είναι συγχωρεμένος από τον Θεό· και έτζι τους εφάγασι τα φλωρία οι Λοιδορικιώτες, μασκαρεύοντάς τους και ύστερα. Αλλά τέτοιοι κουτοί που είναι οι Φράγκοι τέτοια και χειρότερα έπρεπε να πάθουσι⁶. Αν δεν υπήρχε ο σχολιασμός του συγγραφέα, η εκτίμηση της πράξης των Λοιδορικιωτών, η περιγραφή μπορούσε να έχει χαρακτήρα καθαρής και αντικειμενικής εξιστόρησης. Οι τελευταίος όμως φράσεις φορτίζουν ηθικά και συναισθηματικά την αφήγηση στο σύνολό της. Την ίδια κλιμάκωση της έννοιας («κακός») παρακολουθούμε και στο αντίπαρα στρατόπεδο, όπου η ιστορία του Ντουρατζίμπεη είναι και το υψηλότερο επίπεδο κακίας σε ολόκληρη τη μυθιστορία. Γι' αυτό και το πρόσωπο αυτό («έχοντας μάνα χριστιανή και πατέρα Τούρκον») εξισώνεται με το Σατανά, («γιατί εκείνος ο πειράτος ήτανε ο ίδιος ο Σατανάς, έχοντες μούτρα ανθρωπινά»⁷). Και όπως συμβαίνει πολύ συχνά στη λογοτεχνία, ο Ευθύμιος απέναντι στον τύπο του Ντουρατζίμπεη, στήνει τον ήρωα της δικής του προτίμησης, το θετικό του τύπο, τον Έλληνα από μάνα και πατέρα, τον Γαλαξιδιώτη Θεοδωρή Μπαρμπαδήμο που κερδίζει πολλές νίκες και στα πεδία των μαχών, αλλά και στους χώρους της ηθικής.

Ο πλήρης τίτλος της μυθιστορίας είναι: «ΙΣ ΧΡ. Ιστορία Γαλαξιδίου ευγαλμένη από παλαιά χειρόγραφα, μεμβράνια, σιζιλια, και χρυσόβουλλα αυθεντικά, όπου ευρίσκονται, και είναι και σώζονται εις το Βασιλικόν⁸ Μοναστήρι του Σωτήρος Χριστού, χτισμένο παρά του ποτέ αυθέντη και δεσπότη Κυρ Μιχαήλ του Κομνηνού, ου αιωνία η μνήμη. Αμήν. Δια χειρός Ευθυμίου ιερομονάχου, έτος αψγ (1703) μηνί Μαρτίω. Κύριε δόξα σοι νυν και αεί και εις τους αιώνας των αιώνων Αμήν».

6. Όπ. π. σ. 209.

7. Όπ. π. σ. 219.

8. Στον Πρόλογο της ίδιας έκδοσης οι Σ. Κ. Οικονόμου, Στέφανος Σ. Κουμανούδης και Ι. Σακκελιών που πιστοποιούν το γνήσιον του χειρογράφου και τη σωστή απόδοση του κειμένου από τον Κ.Ν. Σάθα κατά την αντιγραφή του, κατά διαφορετικό τρόπο, εν μέρει, αποδίδουν τον τίτλο της μυθιστορίας του ιερομόναχου Ευθύμιου: «... και χρυσόβουλλα αυθεντικά, όπου είναι και ευρίσκονται εις το Βασιλικό Μοναστήρι...» κτλ. Επίσης, μια άλλη διόρθωση επιτρέπεται στον εαυτό του ο Κ. Ν. Σάθας: οι τρεις παραπάνω λόγιοι κατά διαφορετικό τρόπο αποδίδουν την ημερομηνία του χειρογράφου: «...έτος αψγ', μήνας Μαρτίου...» κτλ. - Όπ. παρ. σ. η' - Δύο σελίδες πιο πριν ο Κ. Ν. Σάθας σημειώνει τα παρακάτω, μαρτυρώντας και αιτιολογώντας τις διορθώσεις που επέφερε στην έκδοση του χειρογράφου: «Το κείμενον δημοσιεύεται απαραλλάκτως, μόνον δε τας ανορθογραφίας διόρθωσα, και τας χρονολογίας προσέθηκα».

Ο ιερομόναχος Ευθύμιος αρχίζει και τελειώνει τον εκτενή τίτλο του με τη δήλωση και την υπογράμμιση της θρησκευτικής του προσήλωσης: κληρικό πρόσωπο, άλλωστε, είναι κι ο ίδιος. Αυτό πρώτο, και δεύτερο - κατά τον πιο κατηγορηματικό τρόπο, όπως το συνήθιζαν σχεδόν όλοι οι συγγραφείς στο 17ο και 18ο αι. δηλώνει ότι η «Ι.Γ.» βασίζεται σε αρχαιακά υλικά - «χερόγραφα, μεμβράνια, σιζιλια, και χρυσόβουλλα αυθεντικά», που, τρίτο, «είναι και ευρίσκονται εις το Βασιλικόν Μοναστήρι του Σωτήρος Χριστού» που χτίστηκε από σημαντικό πρόσωπο - τον αυθέντη και δεσπότη Κυρ Μιχαήλ τον Κομνηνό. Τέλος, τέταρτο: ο συγγραφέας μας αφήνει τις μοναδικές πληροφορίες-τα άκρως περιορισμένα και ελλιπή στοιχεία για τον εαυτό του - λέγεται Ευθύμιος, είναι ιερομόναχος και έγραψε τη μυθιστορία το 1703. Τόπος παραμονής του Ευθύμιου και συγγραφής του έργου - το Βασιλικό μοναστήρι του Σωτήρος Χριστού που συνδέεται άμεσα με το Βυζάντιο και που όλα αυτά δένονται σφά και σταθερά με το Γαλαξίδι και παραπέρα - με τις περιπέτειες, τη δόξα και τη μοίρα του ελλητισμού. Πατρίδα και θρησκεία - οι δυο αυτές έννοιες είναι για τον Ευθύμιο αξίες απόλυτες, αχώριστες και προωθούνται στην κύρια αφηγηματική γραμμή όλου του έργου.

Την ιστορία για τη σφαγή από τους Τούρκους ογδόντα («οι πρώτοι κεφαλάδες και τα ανδρειότερα παλικάρια») Ελλήνων από το Γαλαξίδι, τη Βουνοχώρα, το Λοιδορίκι, τα Σάλονα και άλλα έξι χωριά, την τελειώνει ο Ευθύμιος με την παρακάτω φράση που ως ένα βαθμό αποτελεί και το κλειδί για την ιδεολογική κατανόηση ολόκληρης της «Ι. Γ.»: «όλοι για την πατρίδα και την θρησκεία, συμπαθημένοι από όλες τις αμαρτίες»⁹.

1. Ο τίτλος όμως και ολόκληρη η «Ι.Γ.» έχουν παρερμηνευτεί με αποτέλεσμα το έργο από την αρχή της έκδοσής του (αρκετά καθυστερημένης, αφού είδε το φως της δημοσιότητας μόνο το 1865) να θεωρηθεί ιστορικό, χρονογραφικό και όχι λογοτεχνικό. Μα ούτε και σωστό ιστορικό θεωρήθηκε, αφού τα «λάθη» ιστορικού χαρακτήρα είναι αρκετά και ο Κ. Σάθας προσπάθησε να τα διδιορθώσει¹⁰. Αυτό από τη μια μεριά, από την άλλη - πώς να κατατάξεις στην ι-

9. Χρονικόν ανέκδοτον Γαλαξειδίου..., σ. 214.

10. Η «Ι. Γ.» από την έκδοσή της και μετά έτυχε και διαφοροτικής εκτίμησης ως προς την ιστορική της αξία. Ο Κ.Ν. Σάθας θεωρεί ότι «Το καθόλου περιεχόμενον δεν έχει μεγάλην ιστορικήν σπουδαιότητα, διότι εκτός της κατά την Ελλάδα, και ιδίως την Παρνασσίδα, Βουλγαρικής επιδρομής, ο γράψας τούτο, μονάζων εν τη ειρηνή μονή, και Γαλαξειδιώτης την πατρίδα, περιορίσθη εις μόνον τα την μονήν και το Γαλαξείδιον αφορώντα» (Χρονικόν ανέκδοτον Γαλαξειδίου..., σ. στ'), ενώ η Μαίρη Ν. Βέη έχει διαμετρικά αντίθετη άποψη: «Πρόκειται περί του Χρονικού Γαλαξειδίου, το οποίον αποτελεί ανεγνωρισμένην σημαντικήν πηγήν περί της Μεσαιωνικής και νεωτέρας Ελλάδος» (Παρασκηναϊκή διαμάχη περί το χειρόγραφον Χρονικόν του Γαλαξειδίου και το εξ αυτού τύπωμα του Κωνσταντίνου Σάθα. [...] Αθήναι 1964, σ. 3). — Κυρίως για την προσφορά του Σάθα κάνουν λόγο και οι συγγραφείς των δύο βιβλιοκρισιών που εμφανίστηκαν αμέσως μετά την έκδοση του χειρογράφου.

στορία ή το χρονικό τα θαύματα, τις φανερώσεις του Χριστού και των αγίων, την ανθρωπομεταμόρφωση του σατανά, τις συζητήσεις και τη συνεργασία των μεφυσικών δυνάμεων με τους Γαλαξιδιώτες, με τους Έλληνες της περιοχής που συχνά ο ρόλος τους είναι καθοριστικός στην πλοκή και στην εξέλιξη της υπόθεσης; Έτσι, πρώτος ο Κ. Σάθας καταργεί αυθαίρετα, αλλά σκόπιμα το γνωστό τίτλο του έργου, προσθέτοντας τον δικό του: Χρονικόν ανέκδοτον Γαλαξιδίου ή ιστορία Αμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξιδίου, Λοιδορικού και των περιχώρων, από των αρχαιοτάτων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων μετά προλεγομένων και άλλων ιστορικών σημειώσεων, νυν πρώτον εκδίδοντος Κωνσταντίνου Ν. Σάθα φοιτητού της ιατρικής, εν ω προσήρηται πραγματεία και πίναξ ανεκδότων νομισμάτων του μεσαίωνα». Θυμίζουμε μόνο ότι τα Προλεγόμενα χωρίς τις Σημειώσεις του εκδότη είναι 190 σελίδες.

Στην «ιστορία της ν. ε. λογοτεχνίας» ο Κ.Θ. Δημαράς αναφέρει για τον Ευθύμιο: «... η διάθεση μένει η ίδια, να περιωθούν στους μεταγενέστερους περασμένες αξιομνημόνευτες ιστορίες»¹¹. Συνεχίζοντας την παράδοση ειδολογικού προσδιορισμού και αξιολόγησης της «Ι.Γ.» που έχει την αρχή της στα προλεγόμενα του Κ. Σάθα, ο Κ. Θ. Δημαράς δεν μνημονεύει το έργο του Ευθύμιου με τον πραγματικό του τίτλο, αλλά επαναλαμβάνει την ονομασία που επιβλήθηκε σκόπιμα εξαιτίας της γλωσσικής και υφολογικής ιδιαιτερότητας («ανορθοδοξίας» για το ελληνικό πνευματικό κατεστημένο του 1865), ονομασία που είχε επικρατήσει κυρίως στους ιστορικούς επιστημονικούς κύκλους που θιώρασαν αυτό το έργο («ιστορία»), δηλαδή - περίσωση περασμένων αξιομνημόνευτων ιστοριών.

Εξαιρέση και μια πρώτη προσπάθεια λογοτεχνικής προσέγγισης του κειμένου αποτελεί η Εισαγωγή του Γ. Βαλέτα στην έκδοση της «Ι.Γ.»¹² που πραγματοποίησε το 1944. Το κείμενο όμως του Ευθύμιου περιγράφεται κατά κανόνα ιμπερσιονιστικά, χωρίς κάποια μέθοδο που θα προσέδιδε στην έρευνα πειρισσότερη συνοχή, συστηματικότητα και συνέπεια στην εξέταση των προβλημάτων που θίγει και μάλιστα για πρώτη φορά.

2. Το κλειδί για την απάντηση στο ερώτημα τι εννοούσε ο ιερομόναχος Ευθύμιος με τη λέξη «ιστορία» θα μας το δώσει τόσο η σύγκρισή της «Ι.Γ.» με συγγενικά μ' αυτή κείμενα της αμέσως προηγούμενης και της επόμενης εποχής στη γραμματολογία μας, όσο και η εξέταση της ίδιας της δομής του έργου.

11. Κ. Θ. Δημαράς. Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας [...] Έκτη έκδοση. Ίκαρος 1975, σ. 123.- Ο Κ. Θ. Δημαράς όμως (και μετά την έκδοση της «Ι. Γ.» από τον Γ. Βαλέτα του 1944) αναγνωρίζει και λογοτεχνική αξία στο κείμενο του Ευθύμιου, κι ακόμα ότι «αποτελεί σημαντική μαρτυρία του πνεύματος της εποχής του» ('Οπ. παρ. σ. 124).

12. Χρονικό του Γαλαξιδίου. Δημοτικό Ιστορήμα του 1704 γραμμένο από τον ιερομόναχο Ευθύμιο Πενταγιάτη. Λογοτεχνική αποκατάσταση Γ. Βαλέτα. Αθήνα. Εκδ. Εταιρεία Ίκαρος. 1944.

Η εννοιολογική και ειδολογική τοποθέτηση της «Ι.Γ.» στην ίδια την εποχή και τις συγκεκριμένες συνθήκες και ανάγκες (ιδεολογικές, θρησκευτικές και αισθητικές) που προκαθόρισαν τη γέννηση του έργου, θα μας βοηθήσει να το μελετήσουμε σε μια άλλη εποχή με διαφορετικές ανάγκες και απαιτήσεις από αυτές που εξυπηρετούν σήμερα τα κείμενα της ιστορίας ή της τέχνης.

Η λέξη «ιστορία» σε τίτλους έργων κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους δεν είναι μονόσημη. Από τη μια μεριά οι συγγραφείς μιας πολυάριθμης ομάδας έργων με τη λέξη «ιστορία» εκφράζουν πιστά το πνεύμα και το γράμμα του κειμένου με την παραδοσιακή και καθιερωμένη στους αιώνες έννοια: έκθεση, εξέταση ιστορικών γεγονότων, της δράσης κοινωνικών ομάδων και ιστορικών προσώπων που έπαιξαν κάποιο ρόλο σε μια ορισμένη εποχή. Η αφήγηση αυτή για το παρελθόν ενός τόπου στηρίζεται σε γραπτές ή προφορικές μαρτυρίες, αλλά ποτέ στην επινόηση του ίδιου του συγγραφέα. Η ομάδα αυτή των καθαρά ιστορικών συγγραμμάτων δε θα μας απασχολήσει περισσότερο σε τούτη τη μελέτη. Θα αναφερθούμε όμως διεξοδικότερα σε μια σειρά έργων, στους τίτλους των οποίων η λέξη «ιστορία» είναι συνώνυμη με τη λέξη «διήγησις», ενώ κάποια συγγένεια μπορούμε να βρούμε με τις έννοιες «φυλλάδα» και «συναξάρι». Το ίδιο το περιεχόμενο του κειμένου καθορίζει και τη χρησιμοποίηση αυτής ή της άλλης λέξης-όρου. Αίφνης: όπου το ηθικό, το εθνικό και το πατριωτικό δίδαγμα συνιστούν τον κύριο στόχο του συγγραφέα και όπου το δίδαγμα προωθείται με περισσότερο ή λιγότερο άμεσες μορφές αφήγησης, στον τίτλο παρόμοιου έργου δε μπορεί συνήθως να χρησιμοποιηθεί η λέξη «φυλλάδα «συναξάρι» ή «διήγησις». Και το αντίθετο: όπου τα ιστορικά γεγονότα, υπαρκτά στο παρελθόν ονόματα δεν αποτελούν για το συγγραφέα συνειδητή πράξη αντικειμενικής περιγραφής, αλλά μερική μόνον χρησιμοποίησή τους σε μια επινοημένη υπόθεση, μπορούμε να συναντήσουμε στους τίτλους έργων και τις τέσσερις λέξεις. Αναφέρω ενδεικτικά παραδείγματα: «*Συναξάριον* του τιμημένου γαιδάρου» (15ος αι.), «*Φυλλάδα του Γαιδάρου*» (διασκευή του προηγούμενου και γραμμένη πιθανόν λίγο αργότερα. Ο πλήρης τίτλος του έργου είναι: «Γαδάρου, Λύκου, κι Αλεπούς διήγησις χαρίης» - (ή «ωραία»). Δίνουμε έμφαση στο γεγονός ότι ουσιαστικά το ίδιο έργο, αλλά σε διαφορετικές διασκευές, σε διαφορετικούς τόπους και περιόδους κυκλοφορίας, αλλάζει μερικώς τον τίτλο του και προπαντός ως προς τη λέξη-όρο που μας ενδιαφέρει εδώ: «συναξάριον», «διήγησις» για τη δήλωση της ίδιας περίπου υποθέσης, του ίδιου σχεδόν δίδαγματος και όπου τα κείμενα αυτά είναι γραμμένα σε 15σύλλαβο στίχο.

Σε πολιτικούς στίχους είναι γραμμένα και πολλά έργα του 16ου αι., στους τίτλους των οποίων βρίσκουμε τη λέξη «ιστορία»: «*Ιστορία της Σωσάννης*» του Δεφαράνα, «*Ιστορία του Ρε της Σκώτζιας με την ρήγισσα της Εγγλειτέρας*» και «*Ιστορία του Ταγιαπέρα*» του Τριβώλη, «*Ιστορία των γυναικών, των*

καλών και των κακών», «Ιστορία της φιλαργυρίας μετά της περηφάνιας» κτλ. Στον 16ο και 17ο αι. γράφτηκαν και δημοσιεύτηκαν χρονικά σε στίχους που συνδυάζουν την ιστορία - έκθεση γεγονότων του παρελθόντος με το μύθο, τη δημιουργία επίπλαστων αφηγήσεων χωρίς όμως να δηλώνεται πάντα στον τίτλο η λέξη «ιστορία»: «Η συφορά της Κρήτης εν ης γένονε τον μεγάλον σεισμόν» του Μανόλη Σκλάβου, «Πολιορκία τ' Αναπλίου από τους Τούρκους» του Ιερόθεου Μονεμβασιάς, «Μάλτας πολιορκία» του Αντώνη Αχέλη, «Κρητικός πόλεμος» του Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλή, «Συμφορά και αιχμαλωσία Μορέως» του Μάνθου Ιωάννου, «Διήγησις πανωφέλιμος, οπού έδ.ιξεν ο πανάγαθος Θεός δια ωφέλιαν των ανθρώπων και μάλιστα διά τας αμαρτίας των κατοικούντων εν τη νήσω Σαντορίνι» (για το σεισμό του 1650), «Διήγησις διά στίχων ωραίων περί του βοσκού οπού εφανέρωθη εις τον Μορέαν» του Σποντή, «Ιστορία ιεροκοσμική» του Νεκταρίου Ιεροσολύμων. Στους τίτλους των τριών τελευταίων κειμένων επανέρχονται οι λέξεις «διήγησις» και «ιστορία», ενώ άλλα που δεν αναφέραμε, με καθαρά νησιώτικη προέλευση, τιτλοφορούνται με τη λέξη «ρίμα» και «ριμάδα», δηλώνοντας έτσι τον ειδολογικό προσδιορισμό του έργου στην ίδια την ονομασία τους.

3. Τα παραπάνω κείμενα παρουσιάζουν κάποια κοινά σημεία που μας δίνουν το δικαίωμα να τα κατατάξουμε σε μια κοινή κατηγορία παρ' όλης τις διαφορές σε επίπεδο κυρίως περιεχομένου. Τα περισσότερα είναι γραμμένα: α) σε πολιτικούς στίχους, συχνά ομοικατάλητους, β) σε δημοτική ή πολύ κοντινή προς αυτήν γλώσσα. Την «περιεχομενολογική», σε συνέχεια και τη μορφική τους βάση αποτελεί ένας μύθος, μια αλληγορία, μια ιστορία με την έννοια της υπόθεσης ή του ιστορικού γεγονότος (ή και τα δυο μαζί), δανεισμένα από έργα προηγούμενων περιόδων της ελληνικής λογοτεχνίας ή από τη σύγχρονη πεζογραφία της Δύσης, αλλά όλα αναπτυγμένα προς μία λίγο-πολύ καινούρια κατεύθυνση αξιολόγησης του θέματος, επεξεργασίας της μορφής.

Σε μερικά απ' αυτά τα έργα βαρύνει το στοιχείο της φαντασίας και της καλλιτεχνικής επινόησης, ενώ σε άλλα η τήρηση της ιστορικής αντικειμενικότητας, χωρίς τελικά να εκτοπίζεται το ένα από τα δύο αυτά στοιχεία. Μ' άλλα λόγια, οι συγγραφείς τους πρέπει μάλλον να έχουν επίγνωση της αποστολής τους - ό,τι, δηλαδή, φτιάχνουν λογοτεχνία, όπου η ιστορία χρησιμοποιείται για το ενδυνάμωμα του ηθικού διδάγματος, του ενσαρκωμένου με καλλιτεχνικά μέσα, με καλλιτεχνικούς τρόπους έκφρασης. Εθνική πολιτιστική κληρονομιά και παράδοση γνικότερα, ζωντανή λογοτεχνία της Δύσης και ιστορικά συμβάντα, κυρίως δραματικού χαρακτήρα, συνδυάζονται και συνεργάζονται στα πλαίσια της δημιουργίας λογοτεχνικών έργων, τα οποία σε επίπεδο γλώσσας, ύφους, πλοκής και ιδιών ικανοποιούν από τη μια μεριά αισθητικές ανάγκες αναγνωστών και ακροατών, ενώ από την άλλη - τα ίδια αυτά καλλιτεχνικά

κείμενα προετοιμάζουν τον καιρούριο αναγνώστη και ακροατή από τις πλατειές μάζες που θα δεχτεί τα καινούρια μηνύματα και τις καινούριες λογοτεχνικές φόρμες.

Σ' αυτήν την πορεία των λογοτεχνικών πραγμάτων κατά τον 17ο και 18ο αιώνα εντάσσεται η «Ιστορία Γαλαξιδίου...» του ιερομόναχου Ευθύμιου, γραμμένη το 1703. Ποια τα κοινά σημεία της «Ι.Γ.» με τα έργα που προαναφέραμε; *Πρώτο* - η γλώσσα. Ο ιερομόναχος Ευθύμιος για πρώτη φορά στην ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας (γενικότερα της γραμματολογίας) πτυχαίνει το ανώτερο δυνατό, παρουσιάζοντας μια δημοτική πολύ κοντινή προς την προφορική και σε τέτοιο βαθμό καλλιεργημένη, ένα ύφος τόσο απλό, αυστηρό, ακριβές και κατανοητό που δεν έχει το προηγούμενό του όχι μόνο στην ελληνική πεζογραφία, αλλά και στην ποίηση που αναφέραμε παραπάνω. *Δεύτερο* - η σοφή χρησιμοποίηση του μύθου και της ιστορίας, όταν και τα δύο υποτάσσονται στους πατριωτικούς και θρησκευτικούς στόχους του συγγραφέα. Καλύτερη αρχή για τα πρώτα βήματα της καλλιτεχνικής πεζογραφίας στην ελληνική λογοτεχνία που να στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στη δική της παράδοση, ούτε μπορούσε να γίνει. *Τρίτο*-αναγνώστης ή ακροατής του έργου μπορούσε να ήταν (και να είναι) ο οποιοσδήποτε Έλληνας ή κάτοχος της ζωντανής γλώσσας των Ελλήνων κατά τον 18ο, 19ο και 20ο αιώνα. Η «Ι.Γ.» ανήκει, σ' εκείνα τα έργα του ελληνικού πνεύματος της εποχής που στοχεύουν στον πατριωτικό φρονηματισμό, στην εθνική αφύπνιση και παραπέρα στην εθνική απελευθέρωση των Ελλήνων από τον τουρκικό ζυγό, καθώς και στην υπεράσπιση της θρησκευτικής καθαρότητας (ορθοδοξίας) απέναντι στην παπική προπαγάνδα, που και αυτή η πλευρά του έργου εντάσσεται σαφώς στη διάσωση και το ενδυνάμωμα της εθνικής συνείδησης.

Εντωμεταξύ, η «Ι.Γ.» παρουσιάζει και μια σημαντική διαφορά από τις υπόλοιπες ιστορίες, διηγήσεις και φυλλάδες του 15ου-18ου αιώνα: Πρόκειται για πεζογραφικό και όχι ποιητικό έργο. Οι μυθιστορίες σε 15σύλλαβο στίχο είναι κυρίως αφηγηματικού χαρακτήρα. Το στοιχείο όμως της αφήγησης για πρώτη φορά απελευθερώνεται πλήρως από τους περιορισμούς του στίχου, του αυστηρού ρυθμού και της παράδοσης του ίδιου είδους που γνώρισε άνθιση κατά τους προηγούμενους αιώνες. Ο ιερομόναχος Ευθύμιος κατορθώνει να κυριαρχήσει στα μέσα και στους τρόπους αφήγησης, αποφεύγοντας όχι μόνο τους πλατειασμούς και τις επαναλήψεις, αλλά και τη σχετική χαλαρότητα δομής έργων των προγενέστερων και σύγχρονων αφηγηματικών ποιητών. Με το νέο τρόπο οργάνωσης του υλικού, με τον ήρεμο τόνο εξιστόρησης και με τη σοβαρότητα της αφήγησης ο ιερομόναχος Ευθύμιος εκτοπίζει από το έργο του το στοιχείο της επιφανειακής ειρωνείας και του αστίου, της εύκολης γραφής και του εύθυμου, αλλά όχι και βαθιού συναισθήματος, με τα οποία ενοφθαλμι-

ζόταν ο αναγνώστης και ο ακροατής σε στιγμές συνεργασίας με προγενέστερα κείμενα.

Ο ιερομόναχος Ευθύμιος δανείζεται και χρησιμοποιεί στο έργο του επιτεύξεις της αφηγηματικής τέχνης, αλλά νοιώθει μεγαλύτερη συγγένεια και στενότερους δεσμούς με την συναξαριακή παράδοση και την ιστοριογραφία. Με τον ιερομόναχο Ευθύμιο η δημιουργική πεζογραφία στην ελληνική λογοτεχνία συνδυάζει πετυχημένα το ιστορικό και το φανταστικό στοιχείο, την πραγματικότητα με το μύθο, τη φυσικότητα της ζωντανής προφορικής λαλιάς με την ειδική οργάνωση και τη δομή του καθαρά καλλιτεχνικού λόγου, την εκφραστική λιτότητα του ιστορικού με το ύφος του αριστοτέχνη παραμυθιά, ανβασμένα πια σε άγνωστα για τον προγενέστερο πειζό ελληνικό λόγο επίπεδα, σε μια ποιότητα καθαρά λογοτεχνική.

II

Φυσικός και μεταφυσικός κόσμος στην «Ι.Γ.»

Τα πρόσωπα της «Ι.Γ.» προέρχονται από δυο χώρους και κόσμους: το φυσικό, τον γήινο και τον μεταφυσικό. Οι μεταφυσικές όμως δυνάμεις συμμετέχουν αποκλειστικά στις υποθέσεις του φυσικού κόσμου, στις ανθρώπινες συγκρούσεις και ο ρόλος τους στην έκβαση των γεγονότων είναι συχνά καθοριστικός.

Στον προσδιορισμό των καλών και των κακών στις γήινες δυνάμεις ο ιερομόναχος δεν είναι απόλυτος με την έννοια του γνωστού και του καθορισμένου από τα πριν: η συμμετοχή τους στον αγώνα των δικαίων με τους άδικους των ορθόδοξων χριστιανών με τους άπιστους δεν αποσπά αυτόματα και τη θετική ή αρνητική εκτίμηση του συγγραφέα. Έτσι, αν και βασικά υπάρχει σύμπτωση ανάμεσα στο «καλός» και το Έλληνας, στο «κακός» και στο ξένος (επιδρομέας) δεν είναι μη υπολογίσιμες οι περιπτώσεις εκείνες, όταν ο Έλληνας - άτομο ή και κάποια ομάδα περνάει στην κατηγορία των άπιστων και των αντίχριστων ή όταν μεμονωμένα άτομα από το στρατόπεδο των κατακτητών χαρακτηρίζονται θετικά ως πολύ καλοί άνθρωποι. Ο προσδιορισμός του καλού και του κακού, του ηθικού και του ανήθικου, του δικαίου και του άδικου εξαρτάται αποκλειστικά από τη συγκεκριμένη στάση και πράξη του ατόμου, της ομάδος ανθρώπων. Αυτά είναι, βασικά, τα κριτήρια αξιολόγησης των ιστορικών και λογοτεχνικών προσώπων του κειμένου: ανάλογα με τις πράξεις τους κρίνονται, και αυτό το μέτρο εκτίμησης μετατρέπεται κατά την ανάγνωση σε κοινό κριτήριο για τους αναγνώστες και ακροατές γιατί ο Ευθύμιος πείθει με την καλλιτεχνική λογική γέννησης και εξέλιξης γεγονότων και καταστάσεων.

1. Διαφορετική και από τα πριν γνωστή είναι η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους καλούς και τους κακούς στο χώρο των μεταφυσικών δυνάμεων που είναι είτε καλές είτε κακές, δηλαδή είτε θλιβικές είτε δαιμονικές, διαβολικές. Οι πρώτες (θεός, άγιοι κτλ.) πράττουν πάντα το καλό και συμμετέχουν στους αγώνες των αντιμαχόμενων ανθρώπων και λαών πάντα με τη μεριά των δικαίων, των ενάρετων και των χριστιανών ορθόδοξων που είναι πάντα οι Γαλαξιδιώτες και σχεδόν όλοι οι Έλληνες. Οι μεταφυσικές δυνάμεις από την κατηγορία των καλών αγωνίζονται κι αυτοί εναντίον των επιδρομέων που υποστηρίζονται από το σατανά ή και αποτελούν προσωποποίησή του.

Χώροι δράσης και αντίδρασης των καλών είναι η θάλασσα και η στεριά. Πολύ συχνά όμως στην «Ι.Γ.» πεδιά μαχών και θέατρα πολέμου αποτελούν οι χώροι της χριστιανικής λατρείας, οι οίκοι του θεού και των αγίων: κάθε φορά που οι άπιστοι και οι αντίχριστοι παραβιάζουν τις θύρες των ναών και πράττουν εγκλήματα (βεβηλώνουν τα άγια των αγίων και χύνουν χριστιανικό αίμα) μέσα στις εκκλησίες, σφάζουν παπάδες μπροστά στο ιερό βήμα (αυτό κατά το συγγραφέα είναι και το μεγαλύτερο έγκλημα) ο θ-ός απαντά συνήθως με σεισμούς, με φανερώσεις και με άμεση συμμετοχή των ίδιων των αγίων στις συγκρούσεις. Έτσι, οι ουράνιες δυνάμεις εμπλέκονται στις υποθέσεις των ανθρώπων πάνω στη γη, η δράση τους, η ενεργή και αποφασιστική συμμετοχή τους εξαρτάται και υπαγορεύεται αποκλειστικά από τις συγκρούσεις των γήινων δυνάμεων· ο θεός, οι άγιοι και οι δαίμονες αποτελούν προέκταση (και επιβεβαίωση) του καλού και του κακού σε κάποιες ανώτερες, μη ελεγχόμενες από τους ανθρώπους σφαίρες και επίπεδα ύπαρξης: είναι η αφαίρεση και η γνίκευση της έννοιας και της πράξης καλού-κακού στους χώρους των ιδεών και της μεταφυσικής.

2. Αυτός ο σαφής διαχωρισμός των μεταφυσικών δυνάμεων σε απόλυτα καλούς και απόλυτα κακούς, σε δίκαιους και άδικους, η συμπαράσταση των καλών στους Έλληνες, και των κακών στους επιδρομείς, καθώς και η αποκλειστικότητα της δράσης τους (και της περιγραφής) μόνο στη γη και καθόλου στον ουρανό, μόνο μαζί και σε σχέση με τους ανθρώπους, αποτελούν την ειδοποιό διαφορά σε επίπεδο οργάνωσης των υλικών ανάμεσα στα ηρωικά έπη του Ομήρου, από τη μια μεριά, και στην «Ι.Γ.» του ιερομόναχου Ευθύμιου, από την άλλη. Οι μεταφυσικές δυνάμεις εκφράζουν μόνο τις ακραίες, τις απόλυτες κατηγορίες των ανθρώπων: τους καλούς και τους κακούς. Ο Ευθύμιος (όπως και ο Όμηρος) μας ζωγραφίζει και μια άλλη κατηγορία των δυνάμεων της γης που δεν βρίσκουν την αντιστοιχία τους στις δυο αντίθετες κι ασυμβίβαστες κατηγορίες των μεταφυσικών δυνάμεων: είναι οι άνθρωποι που συνδυάζουν το καλό με το κακό, τη δύναμη με την αδυναμία, την πίστη με την προσωρινή απώλειά της. Είναι αυτοί που μπορούν να συμπεριφέρονται (και ανάλογα να

δρουν) άλλοτε με την ιδιότητα του καλού κι άλλοτε - του κακού, με κάποια σχετική ευκολία και άνεση να περνούν από το στρατόπεδο των ενάρετων και πιστών σ' εκείνο των αμαρτωλών και των αντίχριστων και τελικά πολλοί απ' αυτούς επιστρέφουν στους κόλπους της εκκλησίας και της τιμής, της σωστής απόφασης και της διόρθωσης με τη μετάνοια και την καταδίκη του κολασμένου παρελθόντος τους. Μερικά από τα λογοτεχνικά πρόσωπα του Ευθύμιου δεν χρωματίζονται καθόλου και παίζουν μόνον επεισοδιακό ρόλο.

Στην κατηγορία των θνητών με τη διττή αυτή υπόσταση ανήκει ο Κυρ Μιχαήλ Κομνηνός, την ιστορία του οποίου αφηγείται ο συγγραφέας στο έργο του* και μάλιστα με έμφαση ακριβώς στην πορεία* του από την αρετή στην αμαρτία και από δώ στην αρετή και την πίστη.

Με το «στήσιμο» των τελευταίων αυτών ανθρώπινων τύπων, καθώς και των αντίστοιχων συνθηκών, μέσα στις οποίες ζουν, σκέπτονται και δρουν αυτά τα άτομα, ο Ευθύμιος πραγματοποιεί ένα αποφασιστικό άλμα από τη μεσαιωνική στη νεώτερη λογοτεχνία, συνδυάζοντας το ηρωικό και το υψηλό με το αντιηρωικό και το χαμηλό μέσα στα πλαίσια της ζωής και της ανόμοιας συμπεριφοράς του ατόμου ως προσώπου «ιστορικού» και ως λογοτεχνικού τύπου. Αυτό το αισθητικό απόκτημα φέρνει τον Ευθύμιο στη μεγάλη κοίτη της Ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, όπου στην πεζογραφία κυριαρχεί η μορφή του Θερβάντες. Ο δρόμος πια είναι ανοιχτός προς τα «Απομνημονεύματα» του Μακρυγιάννη και προς το πεζογραφικό έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

3. Η «Ι.Γ.» προσφέρεται στη μελέτη των δύο επιπέδων που προαναφέραμε σε σύγκριση με το ίδιο πρόβλημα στην «Ιλιάδα» του Ομήρου. Τα δύο επίπεδα που μας ενδιαφέρουν είναι η Γη και ο Ουρανός, ως χώροι παραμονής και δράσης των μεταφυσικών δυνάμεων. Και οι δυο αυτοί κόσμοι συνεργάζονται και συγκρούονται διαδοχικά, πυροδοτώντας συνεχώς την πλοκή και την εξέλιξη της υποθέσης.

Είναι γνωστό ότι ο Όμηρος στην «Ιλιάδα» χρησιμοποιεί το δεκάχρονο τρωικό πόλεμο με όσο γίνεται περισσότερες λεπτομέρειες και μάλιστα όταν η αρχή και το τέλος της εποποιίας βρίσκονται στο μακρινό παρελθόν που είχε προλάβει να γίνει θρύλος και γενικότερα προφορική παράδοση - ιστορική και μυθολογική ταυτόχρονα. Ο Ευθύμιος εξιστορεί μια μακραιωνη περίοδο από τα συμβάντα του τόπου του, από τον 10ο αι. μέχρι τα πρώτα χρόνια του 18ου αιώνα, επιμένοντας σε καίριες στιγμές της ιστορίας κατά λακωνικότατο («ασκητικό») τρόπο παρουσιασμένες. Η παράδοση στην οποία στηρίζεται είναι και η γραπτή, αλλά και η προφορική που συνδυάζει ιστορικά, αλλά και μυθολογικά (κυρίως μεσαιωνικά) στοιχεία. Όπως ο Όμηρος, στηριζόμενος στην παράδοση της εποχής του, φτιάχνει ηρωική ποίηση, έτσι και ο Ευθύμιος, αξιοποιώντας τη νεώτερη παράδοση του ελληνισμού, δημιουργεί μυθι-

* Ως ένα σημείο ο Ευθύμιος προωθεί στην ελληνική πεζογραφία το στοιχείο της εξέλιξης στον τρόπο περιγραφής, τη διαμόρφωση λογοτεχνικών τύπων και ανθρώπινων χαρακτήρων.

στορία και θέτει τις βάσεις για την ανάπτυξη της καλλιτεχνικής πεζογραφίας. Αν ο πρώτος βρίσκεται στη μεγάλη αρχή της ελληνικής ποίησης που εξισωνόταν τότε με τη λογοτεχνία γενικά, ο δεύτερος αρχίζει τη μεγάλη εξόρμηση για τη δημιουργία της καλλιτεχνικής πεζογραφίας, με την ανακάλυψη νέων δυνατοτήτων λογοτεχνικής έκφρασης για την Ελλάδα.

Για τον Όμηρο - και για τον ελληνισμό της εποχής του - η τύχη του τρωικού πολέμου ήταν γνωστή: ο ποιητής εξυμνεί μια εποχή που είχε γίνει ιστορία και ίσως περισσότερο θρύλος, μύθος και προφορική παράδοση. Το κείμενό του είναι φορτωμένο με όλες εκείνες τις επινοήσεις που ήταν απαραίτητες για την καλλιτεχνικά λογική ανάπτυξη και πορεία του θέματος. Η κατάληξη της υπόθεσης αποτελεί συστηματοποιημένη ενότητα και είναι γνωστή από τα πριν. Ο ρόλος των καλλιτεχνικών προσώπων της «Ιλιάδας» είναι όχι να αλλάξουν τη γνωστή ροή των πραγμάτων - ιστορικών και μυθολογικών-, αλλά να την επιταχύνουν ή να την καθυστερήσουν με στόχο να αναπτυχθούν εκείνα τα στοιχεία που θα δικαιώναν και θα αιτιολογούσαν την αισθητική ολοκλήρωση του συνόλου, προκαλώντας τη συμπάθεια ή την αντιπάθεια του αναγνώστη - ακροατή προς ετούτα ή εκείνα τα λογοτεχνικά πρόσωπα από τις φυσικές ή τις μεταφυσικές δυνάμεις. Η κατάληξη της κάθε υπόθεσης στην «Ιστορία Γαλαξιδίου...» δεν είναι γνωστή από τα πριν και καθορίζεται από τη συμπεριφορά και τη δράση των ανθρώπων που συχνά δέχονται την καθοριστική επίδραση των μεταφυσικών δυνάμεων. Ο Ευθύμιος γράφει για μια περίοδο, όταν μερικά γεγονότα και πρόσωπα πήραν τη μορφή του θρύλου, ενώ άλλα εντάσσονται σε μια άγνωστη έως τώρα καλλιτεχνική (ή όποια άλλη) ενότητα και λειτουργούν κατά διαφορετικό τρόπο απ' ότι το ιστορικό κείμενο. Ο Ευθύμιος δημιουργεί πεζογραφικό έργο, κινούμενος μέσα στην εσώτερη λογική της ιστορικής πόρείας, συντομεύοντας τις περιόδους αφήγησης και επιταχύνοντας την εξέλιξη της υπόθεσης. Τα φυσικά πρόσωπα της μυθιστορίας προχωρούν στην ιστορία των γεγονότων, ενώ οι μεταφυσικές δυνάμεις με τις παρεμβάσεις τους κλείνουν μια ορισμένη φάση της αφήγησης, αλλά και ανοίγουν μια άλλη, βοηθώντας συχνά στην κατανόηση και στην καλλιτεχνική παραδοχή αυτού που δε μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς την δική τους ανάμιξη.

4. Τόσο στην «Ιλιάδα» όσο και στην «Ιστορία Γαλαξιδίου...» τα πάντα έχουν σαν αρχή τους τη δράση των ανθρώπων - των καλών ή των κακών-, ενώ οι μεταφυσικές δυνάμεις αναγκάζονται από την ίδια την εξέλιξη των πραγμάτων, από τις συμπάθειες ή τις αντιπάθειες να αναμιχθούν, κι έτσι να κλίνει η πλάστιγγα προς εκείνη την πλευρά που αυτοί προστατεύουν και επιθυμούν τη νίκη της. Η μεγάλη, ίσως, διαφορά βρίσκεται στο ότι ενώ ο Όμηρος και η αρχαία ελληνική μυθολογία είναι με το μέρος των επιδρομέων, αλλά που οι πράξεις τους θεωρούνται απαραίτητες για την απόδοση της δικαιοσύνης, ο Ευθύ-

μιος είναι σφόδρα κατά των κατακτητών που, όμως, είναι μη Έλληνες και έχουν πάντα άδικο, ενώ οι αμυνόμενοι μάχονται για την πατρίδα και την ορθοδοξία. Στην «Ι.Γ.» η αφήγηση για το συγκεκριμένο γεγονός και τους συμμετέχοντες στα συμβάντα αρχίζει άμεσα - χωρίς προλόγους και προϊστορίες, χωρίς αφορμές και αιτίες: εξιστορεί κάποια κάθοδο ξένων επιδρομέων και χρέος των δοκιμαζόμενων είναι εξ ορισμού να αμυνθούν και να πράξουν σε αντεπίθεση με όλα τα μέσα που τους προσφέρει η στιγμή.

Οι θεοί στον Όμηρο έχουν συγκεκριμένο τόπο (τόπους) κατοικίας και διαμονής: τον Όλυμπο, την Ξηρά και τη θάλασσα. Κι αυτοί οι τόποι περιγράφονται με κάθε λεπτομέρεια, όπως και η υπόλοιπη γη, τα πεδία δράσης των ανθρώπων. Η κοινωνία - η ιεραρχία και ο τρόπος λειτουργίας της - των ολύμπιων θεών έχει λίγο πολύ συγγενική δομή με εκείνη των ανθρώπων, αν και τα επίπ.δα εξέτασής της είναι κάπως διαφορετικά: πιο ψηλά οι θεοί, πιο χαμηλά οι άνθρωποι με περισσότερη αποτελεσματικότητα δρουν οι θεοί, λιγότερο δραστηρικά και με μεγαλύτερη χρονική διάρκεια οι άνθρωποι. Η μόνον εν μέρει μεταφυσική διάσταση της κοινωνίας των Ολυμπίων θεών γίνεται αποκλειστικά μεταφυσική στη χριστιανική θρησκεία και στην «Ι.Γ.»: εδώ δ.ν. υπάρχει ο τόπος κατοικίας του θεού, των αγίων, του σατανά, αλλά μόνον ο χώρος δράσης τους, που συμπίπτει με εκείνον των ανθρώπων. Όχι πως οι χριστιανικές μεταφυσικές δυνάμεις δ.ν. έχουν το δικό τους τόπο διαμονής (κατά τη χριστιανική θρησκεία), αλλά αυτός ο τόπος απλώς δεν περιγράφεται. Κι όταν στο κείμενο του Ευθύμιου οι μεταφυσικές δυνάμεις τελειώνουν την ανάμιξη και τη δράση τους στις υποθέσεις των ανθρώπων, εξαφανίζονται από το πρόσωπο της γης χωρίς τον προσδιορισμό (από την πλευρά του συγγραφέα) του χώρου διαφυγής τους.

5. Η περιγραφή των ανθρώπων - ξεχωριστών ατόμων ή ομάδων - δεν παρουσιάζει την εικόνα έντονης αντίθεσης, όπως εκείνη του θεού και των άλλων ουράνιων δυνάμεων. Οι θεοί στον Όμηρο έχουν συμπάθειες κι αντιπάθειες. Το καλό και το κακό ενυπάρχει τόσο στις «συμπαθητικές», όσο και στις «αντιπαθητικές» δυνάμεις. Όμως αυτό που μετράει είναι το ποιος έχει περισσότερο και ποιος λιγότερο δίκιο, κι ακριβώς η τήρηση (και η αναγκαιότητα) της ηθικής, του έννομου προκαλεί την επέμβαση των θεών με κοινό συντονιστή και τελικό ρυθμιστή το Δία. Κατά κανόνα, οι συμπαθούντες επεμβαίνουν όταν οι «συμπαθόμενοι» κινδυνεύουν να χαθούν ή τουλάχιστον βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση από εκείνη των αντιπάλων. Σαν στόχο τους θέτουν την επαναφορά της ισορροπίας ή και τη δημιουργία καλύτερων για τους φίλιους (ετούτης της στιγμής) συνθηκών. Η επιμήκυνση των σκηνών και το άπλωμα της διήγησης, το ενδυναμώμα στοιχείων και πλοκής της περιπέτειας αποσκοπούν στην πλήρη χρησιμοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχει η επική τέχνη του

λόγου: η ιστορία αποκτά εσωτερική αιτιολόγηση, νομοτέλεια και διαλεκτική πορεία μέσα από συμπτώσεις και αντιθέσεις. Το θέμα εξετάζεται ολόπλευρα και εξαντλητικά, ώστε να μην αφήνει περιθώρια για επιλογή άλλης πορείας με διαφορετική κατάληξη.

Οι μεταφυσικές δυνάμεις - θεός, άγιοι και σατανάς - στην «Ι.Γ.» έχουν συγκεκριμένη και αμετάβλητη ένταξη: ο θεός είναι πάντα με το μέρος των Ελλήνων - χριστιανών ορθοδόξων, και ο σατανάς με τους αντίχριστους. Η τήρηση της κοινής και χριστιανικής ταυτόχρονα ηθικής αποτελεί προϋπόθεση για τη βοήθεια του θεού, η παράβαση και η παραβίασή της - για τη συνεργασία του σατανά και στη συνέχεια - την ανάμιξη των δυνάμεων του καλού, αλλά υπάρχει βασικά σύμπτωση ανάμεσα στο «ηθικός» και στο «πατριώτης-χριστιανός» - Γαλαξιδιώτης (γενικότ:ρα Έλληνας). Ο κατακτητής είναι πάντα μη ηθικός και αντίχριστος. Οι λίγες εξαιρέσεις (οι μερικού μόνον χαρακτήρα παραβιάσεις του κανόνα): το προσωρινό πέρασμα των κακών με τους καλούς ή των καλών με τους κακούς μόνο τον γενικό κανόνα επιβεβαιώνουν, κάνοντας την ιστορία των ανθρώπων πιο ρεαλιστική και πολύμορφη, αποσχηματοποιούν την υπόθεση, η μυθιστορία γίνεται πιο αληθοφανής με την έννοια της περισσότερο αντικειμενικής ιστορικότητας: οι παραβιάσεις, οι αντιθέσεις και οι συγκρούσεις στο εσωτερικό του ατόμου δίνουν περισσότερη διαλεκτική συνοχή στο σύνολο, περισσότερα τα περιθώρια ανάπτυξης και εξέλιξης της υπόθεσης, τέλος η ποσότητα και η ποιότητα της καλλιτεχνικής πληροφορίας αυξάνουν.

Οι μεταφυσικές δυνάμεις και στα δύο κείμενα εξαντλούν τις δυνατότητες και τα όρια καθοριστικής βοήθειας, αλλά από τα πριν είναι γνωστό ότι μόνον η μια πλευρά (θεοί και υποστηριζόμενοι απ' αυτούς, άνθρωποι και λαοί) θα νικήσει: τηρητής του περισσότερου δίκαιου και ρυθμιστής της πορείας στην «Ιλιάδα» είναι ο Δίας, και θα νικήσουν οι Έλληνες, ενώ στην «Ι.Γ.» είναι επίσης γνωστό ότο ο σατανάς θα ηττηθεί μαζί με τους αντίχριστους, και οι Γαλαξιδιώτες (οι Έλληνες), υποστηριζόμενοι από το θεό, τελικά θα νικήσουν. Η αισιόδοξη αυτή προοπτική, που απορρέει από το έργο του Ευθύμιου, θμελιώνεται όχι τόσο από την επιθυμία (του συγγραφέα και των συμπατριωτών του) όσο από την ίδια την πορεία της ιστορίας (ελληνικής και ξένης) όπου επαναλαμβάνεται και επιβεβαιώνεται η αλήθεια: οι δυνάμεις του κακού (των κατακτητών) στην αρχή μπορούν να νικήσουν, να προκαλέσουν καταστροφές και αναστατώσεις, αλλά με την πάροδο του χρόνου χάνονται, ξεχνιούνται, ενώ συν-χίζουν τη ζωή και τη δράση τους μόνον οι ντόπιοι (οι Έλληνες) στα πατρικά τους χώματα και στις εστίες τους. Η ιδέα αυτή είναι, ίσως, η κεντρική στη μυθιστορία του Ευθύμιου και πατάει γερά στο έδαφος της αλήθειας, της ιστορικής εμπειρίας (της αισιόδοξης γενικά προοπτικής) του ελληνισμού.

6. Οι Ολύμπιου θεοί συμμετέχουν στις υποθέσεις των ανθρώπων συνήθως μεταμορφωμένοι, πότε παίρνοντας τη μορφή γνωστών προσώπων, πουλιών που συνομιλούν, πότε σύννεφου, για να κρύψουν ή να κρυφτούν - και σπάνια με το δικό τους πρόσωπο. Οι μεταφυσικές δυνάμεις του χριστιανισμού συμμετέχουν στην «Ι.Γ» με το δικό τους «πρόσωπο», με τη δική τους - κατά τη χριστιανική μυθολογία - υπόσταση, και μόνον ο σατανάς παίρνει τη μορφή του ανθρώπου, και μάλιστα του ανθρώπου της μη ηθικής και αντίχριστης πράξης. Οι θεοί του Ολύμπου (έχει όμως ο Δίας) μπορούν ναβάλλονται, να σαΐτεύονται από τους ανθρώπους-ήρωες, αργιά και που και να ηττούνται ακόμα, αλλά, συνήθως, όλα αυτά γίνονται πάντα με την υπόδειξη και τη συνδρομή των περισσότερων φίλιων θεών που βρίσκονται στο πλάι των ηρώων που έχουν τη συγκατάθεση του Δία, ενώ οι ενάντιοι θεοί με τις επεμβάσεις τους παραβίαζαν τη ισορροπία και γι' αυτό έχουν την εχθρότητα ή - έστω - την μη συμπαράσταση του Δία. Οι χριστιανικές θεϊκές δυνάμεις (Χριστός, άγιοι κτλ.) επεμβαίνουν κι αυτές όταν οι αντίχριστοι (η προσωποποίηση του σατανά) ξεπερνούν κάθε όριο βαρβαρότητας και προπαντός όταν εξολοθρεύουν τους χριστιανούς, και εξαγριώνονται κυριολεκτικά, όταν οι αντίχριστοι μεταφέρουν τα πεδία της βαρβαρότητας στους ίδιους τους οίκους του θεού: κατακλέβουν τα ιερά κειμήλια της εκκλησίας, χύνουν το αίμα των χριστιανών και παίρνουν τα κεφάλια των ιερέων μέσα στο ίδιο το ιερό - μπροστά στο άγιο βήμα. Έτσι, ουσιαστικά, όταν και όπου οι άνθρωποι αδυνατούν να πράξουν το αφύσικα ισχυρό για να αλλάξουν την πορεία των πραγμάτων προς όφελός τους ή όποτε οι άνθρωποι βρίσκονται σε κρίσιμη κατάσταση και το αντίπαλο σύνολο υπερτερεί κατά πολύ στη συγκεκριμένη ιστορική φάση, τότε εμφανίζεται ο θεός - παλιά των ειδωλολατρών, τώρα - των ορθόδοξων - και πετυχαίνεται το ρεαλιστικά αδύνατο με τη συνδρομή της δικαιοσύνης. Το στοιχείο του παράδοξου και του παράλογου μετατρέπεται σε μορφή ιδεολογικής και αισθητικής αιτιολόγησης.

Εντωμεταξύ, και στα δύο κείμενα συναντούμε σελίδες και ολόκληρα κεφάλαια (ας πούμε: η Ζ' ραψωδία της «Ιλιάδας» και κάμποσες από τις μικρές σε όγκο ιστορίες του Ευθύμιου) όπου οι μεταφυσικές δυνάμεις δε συμμετέχουν στη άμεση πορεία των γεγονότων: οι ολύμπιες - ύστερα από κοινή συνεννόηση και συμφωνία των δύο αντιμαχόμενων πλευρών, οι χριστιανικές χωρίς τη ρητή δήλωση, αφού η όποια συνεννόηση αμάμεσα στο θεό και το σατανά είναι αδύνατη, ενώ η κατάληξη της σύγκρουσης ανάμεσά τους είναι από τα πριν γνωστή κι αμετάτρεπτη. Η κοινωνία των χριστιανικών θεϊκών δυνάμεων είναι καθαρά μεταφυσική και άκρως υποκειμενική. Οι κοινωνικές και οι ηθικές συγκρούσεις γενικεύονται και σχηματοποιούνται σε τέτοιο βαθμό, ώστε να είναι σχεδόν αδύνατη η παραβολή με τις υπαρκτές δυνάμεις ανθρώπων και λαών σε τούτη ή την άλλη εποχή.

III

Πλοκή, υπόθεση και σύνθεση στην «Ι.Γ.»

1. Από τη λογοτεχνία των περασμένων χρόνων, αλλά και της εποχής του ο ιερομόναχος Ευθύμιος κληρονόμησε (σε επίπεδο πλοκής) κυρίως μια παράδοση; Οι συγγραφείς - Έλληνες και ξένοι - δανείζονται ένα σχήμα πράξεων, μια γενική πορεία εξέλιξης κάποιου θέματος που είναι παρμένο από τον αρχαίο ή τον μεσαιωνικό κόσμο - τη μυθολογία, τη λογοτεχνία, την ιστορία, τη δημοτική τέχνη του λόγου -, το τροποποιούν, το αναπτύσσουν και το συγκεκριμενοποιούν κατά τη δική τους μέθοδο και προς δική τους κατεύθυνση.

Τί όμως μπορούσε να χρησιμοποιήσει ο Ευθύμιος από τη δική του παράδοση. Ένα από τα σχήματα στις διακρατικές - διεθνικές σχέσεις το οποίο επαναλαμβάνεται στην ιστορία των λαών σε διαφορετικές εποχές και κοινωνίες που αποτελούν σταθερό και επαναλαμβανόμενο σημείο στον τρόπο οργάνωσης της πλοκής για αρκετά έργα, είναι και το παρακάτω: Ο Α στρατός (λαός) επιτίθεται εναντίον του Β λαού, τον κατακτεί, προκαλώντάς καταστροφές σε έμφυχο και άφυχο υλικό. Ο Β λαός αντιστέκεται στη βία και ύστερα από μακρόχρονους αγώνες και θυσίες, μέσα από ήττες και νίκες ο Α στρατός (λαός) είτε φεύγει (άγνωστο ή γνωστό πού) είτε χάνεται: Αείπει η ιστορική μνεία ή την αποσιωπεί και δεν την εκμεταλλεύεται ο συγγραφέας στο προσωπικό του έργο.

Ιστορικές εμπειρίες πολλών λαών (αν όχι όλων) που να επαναλαμβάνονται σχεδόν κατά παρόμοιο τρόπο, υπάρχουν άπειρες. Αυτές ακριβώς έδωσαν και το αφηρημένο σχήμα του είδους των πλοκών που μόλις εκθέσαμε. Άρα, σε επίπεδο πλοκής είναι δυνατά και πρακτικά συνηθιζόμενα τα δάνεια και οι επαναλήψεις. Πίσω όμως από το αφηρημένο αυτό μοντέλο υπήρξαν και υπάρχουν οι πολύ συγκεκριμένες καταστάσεις, τα ιστορικά πρόσωπα και τα σύνολα που έδρασαν. Ούτε ο τόπος των επιχειρήσεων, ούτε τα συμμετέχοντα άτομα και πλήθη, συχνά ούτε ο οπλισμός και οι μέθοδοι διεξαγωγής του πολέμου μοιάζουν συναμεταξύ τους. Όταν μάλιστα πρόκειται για λογοτεχνικό έργο, εκείνο που έχει σημασία και ιδιαίτερη αξία - ηθική και αισθητική - δεν είναι το συγγενικό μοντέλο των αφηρημένων καταστάσεων που μπορεί να επαναλαμβάνεται (να «περνά») από έργο σε έργο, αλλά τα πολύ συγκεκριμένα συμβάντα (ιστορικά και φανταστικά), η συγκεκριμένη συμπεριφορά των προσώπων, οι ανθρώπινοι χαρακτήρες και οι αμοιβαίες σχέσεις τους, όπως και οι εκτιμήσεις τους σ' αυτά που διαδραματίζονται, το ηθικό και παιδευτικό μήνυμα που απορρέει από την ίδια την περιγραφή.

Το ιδεολογικό περιεχόμενο οποιουδήποτε έργου τέχνης είναι ιστορικά συγκεκριμένο, αλλά και ανεπανάληπτο. Αυτό καθαυτό απαιτεί από τον συγγρα-

φέα να παρουσιάσει το θέμα, δηλαδή να αναπτύξει την πλοκή μέσα σε ένα σύστημα καλλιτεχνικών μέσων και συστατικών στοιχείων, τρόπων έκφρασης - επίσης μοναδικό κι ανεπανάληπτο. Γι' αυτό κι όταν ακόμα ο συγγραφέας δανείζεται και χρησιμοποιεί στο έργο του ένα γνωστό σχήμα πλοκής, από την φύση της τέχνης είναι υποχρεωμένος να το τροποποιήσει και να το εμπλουτίσει με τις δικές του εμπειρίες, με το ταλέντο του προς την κατεύθυνση της όσο γίνεται περισσότερης συγκεκριμενοποίησης. Οι ανθρώπινοι χαρακτήρες αποκτούν ετούτα ή εκείνα τα γνωρίσματα και τις ιδιομορφίες, τον δικό τους τρόπο συναισθηματικής, διανοητικής και ηθικής στάσης και δράσης: Η συμπεριφορά τους είναι συγκεκριμένη κι ανεπανάληπτη όχι μόνο σε τούτη ή την άλλη κατάσταση (επίσης συγκεκριμένη), αλλά και στη δοσμένη επεισοδιακή στιγμή. Το κάθε πρόσωπο και το κάθε τι που σχετίζεται με τη συμπεριφορά του λειτουργούν αισθητικά κατά συγκεκριμένο τρόπο, υποτασσόμενα πάντα στο κεντρικό νόημα του έργου που είτε είναι πλήρως γνωστό - το κεντρικό νόημα - για το συγγραφέα πριν αρχίσει να γράφει είτε το τροποποιεί και το διαμορφώνει τελικά στην πορεία της συγγραφής.

Ακριβώς αυτό κάνει και ο ιερομόναχος Ευθύμιος που δανείζεται, αλλά και μεταπλάθει την πλοκή, ενώ με τη μοναδικότητα και το ανεπανάληπτο της δικής του υπόθεσης δημιουργεί την «Ι.Γ.»

2. Το αφηρημένο σχήμα της πλοκής αποκτά αισθητική αξία και λογοτεχνική οντότητα μόνο στην ανάπτυξη και την ολοκλήρωση της υπόθεσης. Ο συγγραφέας επιλέγει τη μορφή της χρονικογραφικής βασικά περιγραφής κατά τρόπο, ώστε η πορεία να αποτελέσει αλυσίδα ιστορικών επεισοδίων και σκηνών. Μένει πιστός στη χρονολογική διαδοχικότητα των γεγονότων που διαδραματίζονται σχεδόν στον ίδιο συνεχώς γεωγραφικό χώρο - στο Γαλαξίδι και την ευρύτερη περιοχή του. Αλλάζει, βέβαια, την ονομασία των κατακτητών, των ιστορικών προσώπων και των ομάδων που συμμετέχουν στα επεισόδια και τις σκηνές, συγκεκριμενοποιεί τις συνθήκες συμπλοκών και συγκρούσεων, καθώς επίσης και ετούτη ή εκείνη την έκβασή τους για κάθε φάση της πάλης.

Στη διαμόρφωση όμως της πλοκής και της υπόθεσης στην «Ι.Γ.» συμμετέχουν δυο κόσμοι: Ο φυσικός και ο μεταφυσικός. Στον φυσικό ζουν και δρουν άνθρωποι, και ο Ευθύμιος στο έργο του προσανατολίζεται γενικά στην επίτευξη από εκείνους (με τις πράξεις τους) του πιθανού και του δυνατού. Γι' αυτό και περιγράφει υπαρκτά ή επινοημένα πρόσωπα και γεγονότα, προσφεύγοντας κυρίως σε ρεαλιστικούς τρόπους απεικόνισης και καλλιτεχνικής αναδημιουργίας. Εκείνο που αποφασίζει την πορεία της πλοκής και της υπόθεσης είναι τα «κανονικά» βήματα των ανθρώπων πάνω στους συνηθισμένους δρόμους και η περιγραφή μοιάζει με πιστή αντιγραφή ή φωτογράφιση προσώπων, κινήσεων, χειρονομιών, επεισοδίων και καταστάσεων.

Εντελώς διαφορετικά είναι τα πράγματα όταν ο ιερομόναχος Ευθύμιος περνά στην καλλιτεχνική αναπαράσταση του μεταφυσικού κόσμου - των θεϊκών και δαιμονικών δυνάμεων που συμμετέχουν στις πράξεις και τα έργα των ανθρώπων: Εδώ επιδιώκεται η επίτευξη του απίθανου και του αδύνατου στην έκβαση των συγκρούσεων με τη βοήθεια αποκλειστικά του μεταφυσικού κόσμου. Έτσι ερμηνεύεται εν μέρει θεολογικά η ίδια η πορεία της ανθρώπινης ιστορίας κατά τους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες του λαού. Σ' αυτές τις περιπτώσεις - καταπολύ λιγότερες από τις προηγούμενες του φυσικού κόσμου - κυριαρχούν τα φανταστικά πρόσωπα που αντικαθιστούν την «κανονική» πορεία με θαύματα, με τη συγκέντρωση και τη δραστηριοποίηση υπερφυσικών δυνάμεων πίεσης για την επίτευξη του μεταφυσικού. Την «πορεία» της πλοκής και της υπόθεσης εδώ αποφασίζει πια το ακατόρθωτο για ανθρώπους της γης. Η περιγραφή από τον Ευθύμιο είναι τώρα γυμνή επιπόνηση, καταγραφή φανταστικών και θεολογικών αντιλήψεων.

Η πλοκή θεωρείται από τα βασικά στοιχεία της σύνθεσης: Είναι ο άξονας που συγκρατεί και επανασυνδέει συνεχώς τη ζωντανή αλυσίδα των κινήσεων, των χειρονομιών, των πράξεων που αντικειμενικά βρίσκονται και λειτουργούν στο κείμενο.

3. Η σύνθεση, η «αρχιτεκτονική» της «Ι. Γ.» παρουσιάζει μια απλότητα όσον αφορά την «εξωτερική» της μορφή, αφού δεν χωρίζεται καν ούτε σε μέρη, ούτε σε κεφάλαια, αλλά όλο το έργο αποτελεί ένα χωρίς διακοπή κείμενο των 32 σελίδων¹³. Ας σημειώσουμε όμως ότι ο Ευθύμιος σ' αυτόν τον τομέα επαναλαμβάνει την υπάρχουσα παράδοση, ιδιαίτερα ως προς τη σύνθεση μικρών σε όγκο και αδιαίρετων σε αντίληψη έργων.

Όσο όμως πιο απλή φαίνεται η «εξωτερική» μορφή της σύνθεσης, τόσο πλουσιότερη είναι η «εσωτερική» της διάρθρωση: Λογικά το κείμενο συν-

13. Ο χωρισμός της «Ι. Γ.» σε κεφάλαια-μικρότερες ενότητες οφείλεται στον Κ. Σάθα, που τροποποίησε κάπως, αλλά ουσιαστικά διατήρησε και ο Γ. Βαλέτας. Η καινοτομία πιθανόν να στόχευε στην παρότρυνση του κοινού (εξάλλου πολύ περιορισμένου) να προχωρήσει ευκολότερα στην ανάγνωση του κειμένου, προσφέροντάς το σε μικρότερες «δόσεις». Αυτή όμως η επέμβαση, πέρα από το ότι είναι μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού ενός κειμένου παλιότερων εποχών, στη συνέχεια αλλοιώνει την αρχική ιδέα και την πρόθεση του συγγραφέα που προφανώς ήταν να δώσει ένα ενιαίο κι αδιαίρετο κείμενο, υπογραμμίζοντας και με την ίδια τη δομή και την οπτική εικόνα την ενιαία και αδιαίρετη πορεία των ακατάπαυτων αγώνων του ελληνισμού για την εθνική επιβίωση και την προκοπή του. Ο οπτικός κατακερματισμός του έργου μοιραίνει τον αναγνώστη να το διαβάσει με μια πνοή, χωρίς υποδιαίρεσεις και διακοπές, όπως ακριβώς ακούει ή διαβάζει ένα μεγάλο παραμύθι ή ένα συναξάρι. Επαναλαμβάνω τον όγκο του κειμένου: 32 σελίδες μικρού σχήματος που διαβάζονται εύκολα σε μία, το πολύ σε μιάμιση ώρες. Εξάλλου υπάρχει ο εσωτερικός διαχωρισμός σε κάποιες ενότητες χρονολογικού χαρακτήρα, χωρίς όμως αν δηλώνεται ειδικά.

απαρτίζεται από ξεχωριστά μέρη-περίόδους, από κεφάλαια και από μικρότερες υποδιαιρέσεις στα πλαίσια του κεφαλαίου. Κατά παράξενο, μάλιστα, τρόπο η δομή της «Ι. Γ.» σε κάποια ανώτερα και πιο σύνθετα επίπεδα επαναλαμβάνει τη δομή των μερών και των κεφαλαίων¹⁴. Ενιαία είναι η οργάνωση και η ποιότητα του λόγου, ο ρυθμός του με τις συχνές επαναλήψεις συνδυασμών λέξεων, ποιητικών εικόνων, με την προτίμηση της παρατακτικής σύνταξης¹⁵, όπως αυτό αρμόζει στα επικά είδη. Ο Ευθύμιος επιλέγει τη δυναμική αφήγηση κι ό-

14. Ουσιαστικά στις πρώτες τρεις και κάτι σελίδες έχουμε τρεις σύντομες αφηγήσεις στα πλαίσια της ίδιας ιστορίας για την κάθοδο των Βουλγάρων και την αντίσταση των Ελλήνων (Γαλαξιδιωτών). Εκείνο όμως που εκπλήσσει είναι η λακωνικότητα και η ενάργεια του ύφους, η πληρότητα της περιγραφής, γεγονός που αποδεικνύει ικανότητες ταλαντούχου συγγραφέα. Το πόσα πολλά και σημαντικά για την «Ι. Γ.» έχει πει ο Ευθύμιος μόνον σε μισή σελίδα μικρού σχήματος μαρτυρεί και το τέταρτο επεισόδιο από την πρώτη ιστορία-διήγηση: «Εμβαιόντας οι πειράτες ανεμπόδιστα στο Γαλαξίδι επεράσασι από σπαθίου ό,τι ευρήκασι ζωντανό, και ανάψασι φωτιά στα σπίτια και εκρημίσασι και το κάστρο, που ήτανε ένα ευμορφότατο, φυκιασμένο με μάρμαρα μεγάλα από των Ελλήνων τον καιρό· ύστερα εμπήκασι και στες εκκλησίες και εκεί ευρήκασι τους γέρους γονατιστά παρακαλώντας τες εικόνες· άλλους γουν εσφάζασι, ωσάν αρνία, οι αντίχριστοι εμπροστά στο Άγιο Βήμα, και άλλους επήρασι σκλάβους· ηβελήσασι γουν και τες εκκλησίες να ξεγυμνώσουσι ακούσατε γουν το μεγάλο θαύμα· ένας από εκείνους τους πειράτες, βλέποντας ένα κανδήλι εύμορφο, μαλαματένιο, που έκαιε εμπρός στην εικόνα του Χριστού, ανέβηκε με μία σκάλα να το εξεκερέμασει, κουρσεύοντάς το· και πριν να πιάσει το κανδήλι εκόπηκε το μιανόταρο χέρι του και έπεσε νεκρό και κατάμαυρο, ωσάν πίσσα, καταταγής· και μεγάλος σεισμός εγενέθηκε· ετότες εφάνηκε ένας καθαλάρης με σπαθί ξεγυμνωμένο και άρματα λαμπερά, και άρχισε να σφάζει τους πειράτες· και τους επήρε κυνηγώντας όξω από το Γαλαξίδι, μέσα εις τα βουνά, και εκεί έγινε άφαντος από τη γη» («Ι. Γ.», σ. 194-95)

Στο χωρίο που παραθέσαμε ο Ευθύμιος για πρώτη φορά προχωρεί πιο πίσω από το Βυζάντιο έτσι που τα μεγάλα μάρμαρα από των Ελλήνων τον καιρό να δένουν την αρχαιότητα με τις κατοπιές εποχές στην ιστορία του ελληνισμού σε ένα ενιαίο σύνολο. Κι όταν ο συγγραφέας για πρώτη φορά στο έργο του εισάγει το θαύμα, αναγκάζεται να αλλάξει τόνο για να επιστήσει την προσοχή των αναγνωστών - ακροατών με πιο άμεσες μορφές: «ακούσατε...».

Σημαντική είναι η ιστορική προοπτική που δίνει ο Ευθύμιος στο πρώτο κεφάλαιο (και που το ίδιο περίπου δίδαγμα επαναλαμβάνεται στο τέλος της κάθε αφήγησης και στο τέλος ολόκληρης της ιστορίας του): «Ύστερα από πενήντα χρόνια, ησυχάζοντας ο τόπος, και τους Μπολγάρους εξολόθρευσε η οργή του Κυρίου, εβγήκασι οι Γαλαξιδιώτες πάλε στη Στεριά, και εξαναχτήσασι τα σπίτια του Γαλαξιδίου, που ήτανε όλο στάχτη και ερείπια, και λόγγοι, και ρουμάνια απάνου εφυτρώσασι». («Ι. Γ.» σ. 195).

15. Γενικά βρίσκουμε εν μέρει μια συγγένεια στον τρόπο γραφής της «Ι. Γ.» με εκείνον της Βίβλου, και μάλιστα σε καιρία σημεία, όπως είναι το ήρεμο της ροής και η πυκνότητα του λόγου, η προτίμηση της παρατακτικής σύνταξης, η χρησιμοποιήση ποιητικών τρόπων, κι ακόμα κατά παραπλήσια μέθοδο αναπτύσσεται η σύνθεση του έργου. Την «Ι. Γ.» ο Ευθύμιος τη χωρίζει σε ενότητες-κεφάλαια που κι αυτά με τη σειρά τους αποτελούνται από δύο και περισσότερες σύντομες αφηγήσεις. Αυτές οι ιστορίες και τα κεφάλαια ενώνονται και δένονται μεταξύ τους με φράσεις εισαγωγικού χαρακτήρα που μοιάζουν με αντίστοιχες από κεφάλαια της Αγίας Γραφής όχι μόνο δομικά, αλλά και λεκτικά:

ταν ακόμη ασχολείται με περιγραφές στατικού τύπου, όπως είναι ο χαρακτηρισμός λογοτεχνικών προσώπων, η αναπαράσταση τόπων (τοπίων) και καταστάσεων. Το στοιχείο της περιπέτειας και της αγωνίας εμπεριέχεται στην ίδια την πορεία της πλοκής και της υπόθεσης με την αδιάκοπη κίνηση μέσα από μικρότερες ή μεγαλύτερες συγκρούσεις που συχνά μεταφέρονται από τον έξω κόσμο στο εσωτερικό των δρώντων προσώπων. Την τρικυμισμένη πορεία της αφήγησης του ο ιερομόναχος Ευθύμιος την εμπλουτίζει με τις πυκνές παρεμβάσεις όπου σχολιάζει, αποκαλύπτει, δίνει τελικές¹⁶ εκτιμήσεις σε πρόσωπα και γεγονότα, με παρατηρήσεις, με μονόλογους - «εξωτερικούς» και «εσωτερικούς» - με την εναλλαγή των εικόνων που είναι παρμένες από την αντικειμενική πραγματικότητα και από τους χώρους της ενόρασης και του ονείρου.

Τò σύνολο της σύνθεσης δένεται κατά ζηλυτό τρόπο με τη βοήθεια της πλήρως και χωρίς διαφορούμενα εκφρασμένης θέσης του Ευθύμιου απέναντι στα ιστορούμενα: Ο συγγραφέας έχει βρει την αποκλειστικά δική του σκοπιά απ' όπου αφηγείται, κρίνει και εκτιμά. Η στάση του αυτή είναι σταθερή κι αμετάβλητη, τα μηνύματα που «περνάει» είναι μονόσημα και κατά κατανοητό τρόπο διατυπωμένα, ο λόγος και το ύφος της γραφής ακολουθούν την ένταση και τις διακυμάνσεις την πνοής που επαναλαμβάνονται σε συγγενικές καταστάσεις, προσδίδοντας έτσι και μ' αυτόν τον τρόπο στο κείμενο συνοχή, σταθερότητα και διαχρονική διάρκεια.

«Ιστορία Γαλαξιδίου...»:

Τον καιρό της Βασιλείας...
Εκείνους τους χρόνους...
Σ' εκείνους τους χρόνους...
Εις έτος...
Περνώντας χρόνια...
Ύστερα γουν περνώντας χρόνια πολλά...
Ύστερα από κάμποσα χρόνια...
Περνώντας κάμποσος καιρός...
Περνώντας κάμποσος καιρός - (επανάληψη των ίδιων λέξεων και φράσεων στην αρχή κεφαλαίων).

Αγία Γραφή:

Ἐν ἔτει δὲ πεντεκαίδεκάτῳ τῆς ηγεμονίας...
Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ...
----- (πλήρης επανάληψη)

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις...
Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ...
Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις
Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ...

16. Ο επίλογος της «Ι. Γ.» αποτελεί μια διαπίστωση, από τη μια μεριά αισιόδοξη για το παρόν και το μέλλον του Γαλαξιδίου (γενικότερα του ελληνισμού), αλλά από την άλλη μεριά βασικά είναι απαισιόδοξη για την κατάσταση που παρουσίαζε η μονή του Σωτήρος κατά το 1703: το Γαλαξίδι μετά την καταστροφή του 1668 ξανακατοικείται και ξαναχτίζεται, επαναποκτά την πρώτη ονομασία του, αφού για κάμποσο καιρό λεγόταν «Πεντάγιου», πληθαίνει σε κατοίκους και σε πλεούμενα, ενώ το μοναστήρι «που άλλες φορές ήτανε δοξασμένο και με πολλές χάρες πλουτισμένο και την σήμερα ημέρα είναι έρημο, έχοντας μονάχα πέντε ασκητάδες, τον αδελφό Νικόλαο, τον αδελφό Ιωάννη, τον αδελφό Μήτηρο τον Χατζή-Βαρνάβα, που παραπάνου αφηγήθηκα, τον Πάτερ Σωφρόνιο, και ελόγου μου όλοι από χώρα Γαλαξιδίου». («Ι. Γ.», σ. 221).